

darulfunun ilahiyat

Başvuru: 15.11.2021
Revizyon Talebi: 22.11.2021
Son Revizyon: 24.11.2021
Kabul: 25.11.2021

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yunus Emre'de Tebliğ ve İrşat Açısından Sözün Kullanımı

Yunus Emre's Use of Language for Spiritual Guidance and Tabligh

Reyhan Çorak

Öz

XIV. yüzyılda yaşayan Yunus Emre, Türk edebiyatının en mühim mutasavvıf şairlerinden birisidir. Temelini Kur'an-ı Kerim'den ve sünnetten alan tasavvufi üslubuyla Anadolu halkının imanını ve irfanını şekillendirmiş külfetsiz söyleyişleriyle Türkçe'nin kullandığı edebî bir şiir dilinin oluşmasını sağlamıştır. Şiirlerinde insan-ı kâmil olabilmenin hususiyetlerini, tevhid akidesini ve hakikate ulaşabilmenin yollarını izah etmeye çalışmış, "söz"ünü kendinden önce yaşamış mutasavvıfların düşünce ve tecrübelerinden faydalanarak Kur'an-ı Kerim'in tayin ettiği kaideler içinde söylemiştir. "Söz"ün mahiyetine ilişkin beyitlerinde, kimi zaman, "Yunus'un sözi şî'irden ammâ aslı(dur) kitâbdan" mısrasında olduğu gibi, "söz"ün kaynağının Kur'an-ı Kerim olduğunu doğrudan zikretmiş kimi zaman da "Söz aslımı anlamayan sanur bu söz benden gelür" mısrasında görüldüğü gibi sözün asıl sahibine telmihde bulunmuştur. Ayrıca Yunus'un diğer şiirleri de kastedilen söz söyleme üslubuna uygun nazmedilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de kavil/söz kelimesi, genel itibarıyla, "mâruf, sedîd, belîğ, leyyin, kerîm ve meysûr" gibi vasıflarla nitelendirilmektedir. Bu sıfatlar kullanılarak tarif edilen söz söyleme biçimi, tespit edilebildiği kadarıyla, Yunus'un özellikle nasihat muhtevalı "söz" beyitleri ve tebliğ üslubu ile örtüşmektedir.

Bu çalışmada, Kur'an-ı Kerim temel alınarak, "söz"ün mahiyeti ve söz söyleme üslubuna ilişkin bir değerlendirme yapılmış, bahsi geçen sıfatlar üzerinden, Yunus Emre'nin şiirleri incelenmiş ve içerisinde "söz" geçen beyitler tasnif edilip yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kur'an-ı Kerim, Söz, Yunus Emre, Tebliğ, İrşad

Abstract

Yunus Emre, who lived in the 14th century, is one of Turkish literature's foremost Sufi poets. With his Sufi style based on the Quran and Sunnah, he shaped Anatolians' faith and wisdom, and with his effortless language, he created a Turkish literary tradition. In his poetry, he tried to explain the essence of being a perfect human, oneness of God, and the ways to reach the truth by interpreting previous Sufis' thoughts and experiences within the frame of principles set up in the Quran-Al-Karim. When referring to his "words," he sometimes elucidated that "words of Yunus are from poetry but in fact from the Book," directly indicating that the resource of his "words" is the Quran-Al-Karim. Sometimes he would even indirectly say that "one who does not understand the meaning of the words thinks them my words," referring to the original owner of his words. The style in his other poems follows this same theme.

The Word/Kavl in the Quran-Al-Karim is generally described by features, such as "famous, soft, eloquent, right, generous, easy." The style of utterance characterized here corresponds with his "word" verses, which both advise and preach.

This study examines the meaning of "word" and the utterance style of Quran-Al-Karim. The poems of Yunus Emre are investigated based on the aforementioned descriptions, and the verses where the "word" is mentioned are classified and interpreted.

Keywords

Quran-al-Karim Word, Yunus Emre, Religious Preaching, Guidance

* Sorumlu Yazar: Reyhan Çorak (Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye.
E-posta: reyhancorak@yahoo.com ORCID: 0000-0003-1978-1604

Atf: Çorak, Reyhan. "Yunus Emre'de Tebliğ ve İrşat Açısından Sözün Kullanımı." *darulfunun ilahiyat* 32, 'Yunus Emre' Özel Sayısı (2021): 67–87. <https://doi.org/10.26650/di.2021.32.1023866>

Extended Summary

The longest and the most prolific period of Turkish literature occurred under the influence of the Quran-el-Karim. Islam and dominant features of Islamic civilization became a key element in the content of literary works, and it shaped the styles of poets and writers. These rules were categorized as negative and positive in the relevant verses about the “utterance” in the Quran-el-Karim.

Positive description about the meaning of the Word is as follows:

Kavl-i hasen, which means eloquence in Arabic; kavl-i maruf, which means appropriate, positive, and legitimate; kavl-i sedid, which means solid and right; kavl-i tayyib, which means nice; kavl-i leyyin, which means soft, sweet, useful, and nice; kavl-i kerim, which means respectful; kavl-i belîğ, which means clear and effective; kavl-i meysur, which means facilitator; kavl-i sabit, which means firm. These classifications correspond with the implications for the Word in Yunus Emre’s poetry.

The Word concept, which has many definitions, is described as “a vocable made out of one or more syllables.” The “Word” is valuable because it ensures continuity of information and experiences and passing down the truth to next generations. The Word, which is the most important transmitting element, is a means to explain oneself with ethics, meaning, power, or to teach the essence of religion and morality. The Word, as it has been known since the earliest examples of Turkish literature, has been used, conforming to the essence of its description and being convenient with approbation, description, classification of the Quran-Al-Karim.

Kutadgu Bilig, which is one of the most important sources of Turkish culture history, includes information and merits for an ideal lifestyle and fair government organization and for human beings to live happily in this life and afterlife. Some parts relating to the Word give place to such expressions: “watch to your Words so that your head shall not get cut off, hold your tongue so that your tooth shall not be broken, if you know your word before you speak it would be knowledge; ignorant’s word turns back and troubles him, I didn’t gain from saying much words but saying words is not unnecessary.”

The first Turkish Dictionary, *Dîvânü Lugâti t-Türk*, is an encyclopedia that includes information related to 11th century grammar, Turkish history, geography, mythology, folklore, and folk literature; opinions on medicine and treatment methods; and rich content relating to names, tribe, and place names. Proverbs and idioms related to Word and manner of speaking in the dictionary are “empty spoon does not suit mouth, just as plain words do not suit ears. You may sit on the table owing to your words.”

Atebetü'l-Hakâyik is a moral and advisory book. In the work, Edib Ahmed Yükneci says “decency starts with holding tongue. The best word is the word of the man who thinks before speak. Right word is the treasure of mouth and tongue.”

Words uttered during the first period of Turkish literature correspond to the things mentioned in the Quran-Al-Karim since it is the primary source. Yunus Emre's hymns as continuation of this tradition comprise the same advice about the Word. Emre, who utters the truth and Oneness of God vigorously, changes his style to preaching to demonstrate the right path.

The essence of being a human is care and love in His creation. The love that makes up his shortcomings and makes him live a life that God wants is the reason for a human to exist. Emre mentioned this in all of his hymns through Turkish language in the best way. It is a conscious effort to write plain, sincere, and literarily powerful contexts. He examined the social and political society in which he lived and presented practical solutions to the problems. These solutions, according to the topic, sometimes are uttered with love and sometimes in an advisory manner. His manner of talking about language and statements and implications on "word" are primarily to provide information and advise the speaker about eloquence.

Regarding features of the classification of word in the Quran-Al-Karim and Yunus Emre's verses about word, it is seen that advice in the same manner are versified. Advice that is essential for conducting guidance and religious preaching actions, when it is conducted timely and properly, would ensure agreement upon everything wherever a word is needed. Speaking of specific terms and concepts about any kind of topic, actually uttering words properly, prevents confusion, and uttering sweet and right things gently prevents hardness of heart.

Giriş

Türk edebiyatının en uzun ve en verimli dönemi Kur'ân-ı Kerîm'in tesiri altında gelişmiştir. İslâm dini ve medeniyetinin hâkim vasıfları edebî eserlerin özellikle muhtevalarında belirleyici bir unsur olmuş, şairlerin ve yazarların üsluplarını tanzim etmiştir.¹ Bu nizam Kur'an-ı Kerîm'de "söz söyleme"ye ilişkin ayetlerde zikredilerek kaideler olumlu ve olumsuz olmak üzere tasnif edilmiştir.²

Sözün mahiyetine dair olumlu sıfatları şunlardır:

Kavl-i Hasen:³

Kavl-i hasen, güzel söz söylemek anlamında Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde geçmektedir:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ.

"Bir zamanlar biz İsrâiloğulları'ndan, "Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin" diyerek söz almıştık. Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz."⁴

Kavl-i Maruf:⁵

Kavl-i maruf, uygun, olumlu, meşru söz anlamında Kur'ân-ı Kerîm'de yedi yerde geçmektedir:

وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُمْ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا.

"(...)Fakat meşrû söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın (...)."⁶

1 Mustafa İsmet Uzun, "Kur'ân (Edebiyat)", *DİA*, C: 24, s. 414

2 Makalede, konu ile ilişkisi bakımından, "söz"e dair sadece olumlu sıfatlara yer verilecektir.

3 Mehmet Görmez, "Kur'an-ı Kerim'in Işığında Söz ve Davranış Estetiği", *Diyanet: Aylık Dergi*, no. 189 (Ankara 2006): s. 6.

4 Bakara Suresi 2/83.

5 Görmez, "Kur'an-ı Kerim'in Işığında Söz ve Davranış Estetiği", s. 6; İsmail Lütfi Çakan, "Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur'an-ı Kerim'de Söz Çeşitleri", *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, no. I (Ankara, 1995), s. 250-251; Esra Hacımuftuoğlu, "Kur'ân-ı Kerîm'de Mü'minlerin Ağz ve Söz Disiplini", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 42 (Erzurum, 2014): s. 221-224; Ahmet Koç, "Dini İletişim Bağlamında Kur'an'da 'Kavl' (Söz) Çeşitleri", *Diyanet: İlmî Dergi*, no. 44 (4) (Ankara 2008): s. 34-36.

6 Bakara Suresi 2/235.

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَدَىٰ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ.

“İyi sayılan bir söz ve bir bağışlama, arkasından eziyet gelen bir sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, halîmdir.”⁷

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارزُقوهُم فِيهَا وَكَسُوهُم وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا.

“Allah’ın geçimimize dayanak kıldığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.”⁸

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارزُقُوهُم مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا.

“(Vâris olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa bundan, onları rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.”⁹

وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذِكْمٌ وَصِيكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ.

“Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin. Ölçü ve tartıyı adalette yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun. Allah’a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alınız diye Allah size bunları emretti.”¹⁰

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنْ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا.

“Ey peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer günden gün sakınmak istiyorsanız sözü edalı bir tavırla söylemeyin ki, kalbinde çürüklük olan kimse ümide kapılmasın. Ayrıca düzgün söz söyleyin.”¹¹

طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرَ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ.

“Güzel olan itaattir, dinen ve örfe makbul sözdür. Durum (savaş emri) kesinlik kazanınca Allah’a karşı sadâkat gösterebilirlerdi onlar için hayırlı olacaktı.”¹²

7 Bakara Suresi 2/263.

8 Nisa Suresi 4/5.

9 Nisa Suresi 4/8.

10 En’am Suresi 6/152.

11 Ahzab Suresi 33/32.

12 Muhammed Suresi 47/21.

Kavl-i Sedid:¹³

Kavl-i sedid, sağlam ve doğru söz anlamında Kur’ân-ı Kerîm’de iki yerde geçmektedir:

وَلِيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا.

“Geriyeli ermez, gücü yetmez çocuklar bırakmış olmaları halinde onlar hakkında endişe duyacak olanların (başkalarının yetimleri için de) kalpleri sızlasın; Allah’tan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.”¹⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا.

يُصَلِّحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا.

“Ey iman edenler! Allah’a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzelsin, günahlarınızı bağışlasın.”¹⁵

Kavl-i Tayyib:¹⁶

Kavl-i tayyib, hoş söz anlamında Kur’ân-ı Kerîm’de bir yerde geçmektedir:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ.

تُؤْتِي أُكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ.

“Allah’ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti. O ağaç, rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller getirmektedir.”¹⁷

Kavl-i Leyyin:¹⁸

Kavl-i leyyin, yumuşak, tatlı ve faydalı hoş söz anlamında Kur’ân-ı Kerîm’de bir yerde geçmektedir:

13 Görmez, “Kur’an-ı Kerim’in Işığında Söz ve Davranış Estetiği”, s. 7; Çakan, “Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur’an-ı Kerim’de Söz Çeşitleri”, s. 252; Hacımüftüoğlu, “Kur’an-ı Kerim’de Mü’minlerin Ağız ve Söz Disiplini”, s. 228-230; Koç, “Dini İletişim Bağlamında Kur’an’da ‘Kavl’ (Söz) Çeşitleri”, 36-37.

14 Nisa 4/9.

15 Ahzab 33/70-71.

16 Görmez, “Kur’an-ı Kerim’in Işığında Söz ve Davranış Estetiği”, s. 7.

17 İbrahim Suresi 14/24-25.

18 Görmez, “Kur’an-ı Kerim’in Işığında Söz ve Davranış Estetiği”, s. 7; Çakan, “Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur’an-ı Kerim’de Söz Çeşitleri”, s. 253-254; Hacımüftüoğlu, “Kur’an-ı Kerim’de Mü’minlerin Ağız ve Söz Disiplini”, s. 226-228; Koç, “Dini İletişim Bağlamında Kur’an’da ‘Kavl’ (Söz) Çeşitleri”, s. 39-40.

أَذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى.
فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى.

“İkiniz beraber Firavun’a gidin, çünkü o sınırı çok aştı. Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslupla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine bir korku düşer.”¹⁹

Kavl-i Kerim:²⁰

Kavl-i kerim, saygılı söz anlamında Kur’ân-ı Kerîm’de bir yerde geçmektedir:

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَنْتَلِعَنَّ مِنْ دُونِكَ الْأَكْبَرُ أَتَدْرِكُهُمَا أَوْ يَكْلَاهُمَا فَلَا تُقْلُ لَهُمَا
أَفًّا وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا.

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.”²¹

Kavl-i Belîğ:²²

Kavl-i belîğ, açık ve tesirli söz anlamında Kur’ân-ı Kerîm’de bir yerde geçmektedir:

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا.

“Onlar, kalplerindeki Allah’ın bildiği kimselerdir. Onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara durumları hakkında tesirli söz söyle.”²³

19 Taha 20/43-44.

20 Görmez, “Kur’an-ı Kerim’in Işığında Söz ve Davranış Estetiği”, s. 7; Çakan, “Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur’an-ı Kerim’de Söz Çeşitleri”, s. 254-255; Hacımüftüoğlu, “Kur’an-ı Kerim’de Mü’minlerin Ağız ve Söz Disiplini”, s. 230-231; Koç, “Dîni İletişim Bağlamında Kur’an’da ‘Kavl’ (Söz) Çeşitleri”, s. 40-41.

21 İsra 17/23.

22 Görmez, “Kur’an-ı Kerim’in Işığında Söz ve Davranış Estetiği”, s. 7; Çakan, “Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur’an-ı Kerim’de Söz Çeşitleri”, s. 252; Hacımüftüoğlu, “Kur’an-ı Kerim’de Mü’minlerin Ağız ve Söz Disiplini”, s. 224-226; Koç, “Dîni İletişim Bağlamında Kur’an’da ‘Kavl’ (Söz) Çeşitleri”, s. 38-39.

23 Nisa 4/63.

Kavl-i Meysur:²⁴

Kavl-i meysur, kolaylaştırıcı söz anlamında Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçmektedir:

وَأَمَّا تُعْرَضَنَّ عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا.

“Eğer sen kendin dahi rabbinden umduğun bir lutfu beklemek durumunda (ihtiyaç içinde) olduğun için onlara ilgi gösteremiyorsan, hiç değilse kendilerine rahatlatıcı bir söz söyle!”²⁵

Kavl-i Sabit:²⁶

Kavl-i sabit, sağlam söz anlamında Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçmektedir:

يُنَبِّئُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ.

“Allah sağlam söze iman edenleri hem dünya hayatında hem de âhirette sağlam tutar, Allah zalimleri de şaşırır ve Allah dilediğini yapar.”²⁷

Kur'an-ı Kerim'de bu şekilde sıralanan sözün mahiyetine ilişkin kaideler, söz söylemenin sıradan bir iş olmadığına, sorumluluk gerektirdiğine delalet etmektedir.²⁸ Bu münasebetle Hz. Peygamber'in peygamberlik özellikleri arasında zikredilen tebliğ ve irşad mes'ûliyeti kastedilen kaideler üzerine inşa edilmiştir.²⁹

Sözlükte “bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak”³⁰ anlamındaki tebliğin terim mânâsı “Allah tarafından vahiy yoluyla gönderilen hükümlerin hiçbirinin, peygamberler tarafından gizlenmeden ve herhangi bir katkı yapılmadan Allah'tan geldiği şekildeyle

24 Görmez, “Kur'an-ı Kerim'in Işığında Söz ve Davranış Estetiği”, s. 7; Çakan, “Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur'an-ı Kerim'de Söz Çeşitleri”, s. 254-255; Hacımüftüoğlu, “Kur'an-ı Kerim'de Mü'minlerin Ağzı ve Söz Disiplini”, s. 230-231; Koç, “Dini İletişim Bağlamında Kur'an'da 'Kavl' (Söz) Çeşitleri”, s. 37-38.

25 İsra 17/28.

26 Koç, “Dini İletişim Bağlamında Kur'an'da 'Kavl' (Söz) Çeşitleri”, s. 41.

27 İbrahim Suresi 14/27.

28 Hacımüftüoğlu, “Kur'an-ı Kerim'de Mü'minlerin Ağzı ve Söz Disiplini”, s. 210.

29 Geniş bilgi için bk. Mehmet Soysaldı, “Kur'an'da Tebliğ Yöntemleri ile İlgili Kavramların Analizi”, *Diyanet: İlmî Dergi*, no. 39 (3) (Ankara 2003): s. 43-64; Mücteba Uğur, “Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Hz. Peygamber'e Hitap Şekilleri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, no. 13 (2) (Ankara ty.): s. 67-74.

30 Mehmet Boynukalın, “Tebliğ”, *DİA*, C: 40, s. 218.

insanlara bildirilmesi”dir.³¹ “Doğru yolu göstermek”³² anlamındaki irşad ise “müslümanlar arasında mânevî yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan vasıtaların başında yer almaktadır.”³³

İslamiyette tebliğ sadece Hz. Peygamberin değil inanan bütün insanların vazifesidir ve herhangi bir karşılık beklemeden herkes, kendi seviyesine, üslubuna ve kabiliyetine göre irşad faaliyetlerinde bulunmak mecburiyetindedir.³⁴ Bu sebeple özellikle tasavvufi zeminde İslâm’ın kaidelerini, nasihat etme üslubuyla ifade etmeye çalışan şairler, tebliğ ve irşad faaliyetlerini, hakikati en uygun taşıma ve aktarma biçimi olan şiir ile ifa etmişlerdir. Şiirlerini yani sözlerini de hem yukarıda zikredilen tasnife uygun hem de söze dair söyleyeceklerini bu tasnifle aynı istikamette nazmetmişlerdir.

“Söz”e Dair

Hakkında pek çok açıklayıcı tanım yapıldığı söz kavramı, sarih bir şekilde “ağızdan çıkan, bir veya daha çok heceden meydana gelen kelime veya kelime dizisi.”³⁵ olarak tarif edilmektedir. “Söz”ü asıl kıymetli kılan âmil bilgi ve tecrübenin sürekliliğini sağlaması ve hakikatin nesilden nesile aktarılmasını temin etmesidir. Bu mânâda en mühim taşıyıcı unsur olan söz, âdâbı, mahiyeti, kudreti ve konuşma/söyleme üslubuyla meramı anlatmak veya dinî ve ahlâkî esasları öğretmek için kullanılan bir vasıta hükmündedir. Türk edebiyatının bilinen ilk örneklerinden itibaren söz, Kur’ân-ı Kerîm’in takdirine uygun, tanımlanmaya, tasnif edilmeye ve tarifinin mahiyetine riayet edilerek kullanılmaya çalışılmıştır. Hemen hemen muhtevası dinî, ahlâkî ve didaktik olan eserlerin tamamında söze ilişkin ya müstakil bölümler yer almış ya da yeri geldikçe ilgili hususlar beyitlerde dile getirilmiştir. Ayrıca söz konusu eserlerin üslubu söz söyleme üslubuna uygun inşa edilmiştir.

Türk kültür tarihinin önemli kaynaklarından birisi olan *Kutadgu Bilig*, ferdî ve toplumsal hayatın ideal bir biçimde yaşanabilmesi, devlet teşkilatının adaletli bir şekilde işleyebilmesi ve insanın iki dünya saadetine kavuşabilmesi için gerekli görülen bilgileri ve faziletleri ihtiva etmektedir. Eserde, bu bilgi ve faziletlerin doğru bir biçimde elde edilmesi ve kullanılmasına yönelik yöntemler de gösterilmiştir.³⁶

31 Muhammed Ali es-Sâbûnî, *en-Nübüvve ve 'l-enbiyâ*, (Dimeşk: Mektebetü'l-Gazâlî, 1405/1985), 45. Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. Boynukalın, “Tebliğ”, s. 269.

32 Bekir Topaloğlu, “İrşad”, *DİA*, C: 22, s. 454.

33 Topaloğlu, “İrşad”, s. 454.

34 Mehmet Soysaldı, “Kur’an’da Tebliğ Yöntemleri ile İlgili Kavramların Analizi”, s. 45.

35 Kubbealtı Lugatı, “Söz”, Erişim: 26.08.2021. <http://lugatim.com/s/s%C3%B6z>

36 Komisyon, “Kutadgu Bilig”, *DİA*, C: 26, s. 478.

Söze ilişkin kısımlarda “Sözüne dikkat et başın gitmesin, dilini tut dışın kırılmasın. Söz bilerek söylenirse bilgi sayılır; bilgisizin sözü kendi başını yer. Çok sözden fayda görmedim, ama söylemek de faydasız değildir. Dilini iyi gözet başın gözetilmiş olur; sözünü kısa kes ömrün uzun olur. İnsan iki şey ile kendisini ihtiyarlamaktan kurtarır. Biri iyi iş, diğeri iyi söz. Kendine ölümsüz bir hayat dilersen, ey hakîm, işin ve sözün iyi olsun. Söz deve burnu gibi yularlıdır. O dışı deve boynu gibi nereye çekilirse oraya gider. Sözü bilerek söyleyen çok kimse var. Benim için sözü anlayan adam azizdir. Akıl süsü dil, dil süsü söz; insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür. Söz kara yere mavi gökten indi; insan kendisine sözü ile değer verdirdi.”³⁷ gibi ifadeler yer almaktadır.

Türk dilinin ilk sözlüğü olan *Dîvânü Lügâti't-Türk*, aynı zamanda Türkçe'nin XI. yüzyıl dil bilgisi kaideleri hakkında bilgi veren, dönemin Türk tarihi, coğrafyası, mitolojisi, folklor ve halk edebiyatı, tıbbi ve tedavi usullerine ilişkin değerlendirmeler yapan ve kişi, boy ve yer adlarına dair zengin malumat ihtiva eden ansiklopedik bir eserdir.³⁸ Eserde söz ve konuşma âdâbı üzerine söylenen atasözü ve deyimler: “Kuru kaşık ağza yaraşmaz, kuru söz kulağa yaraşmaz. Dil ile sofraya erişilir. Dil ile bağlanan dişle çözülmez. Sözün tadına dalan kimse esir olur (Lafa dalan tutsak olur). Çok sözü anlamak olmaz, yalçın kaya yıkılmak olmaz. İnsan çok sözü anlayamaz, nasıl ki dağdan yalçın kayayı yıkamaz.”³⁹ şeklinde ifade edilmiştir.

XII. yüzyılda yazılmış *Atebetü'l-Hakâyık* da bir ahlâk ve nasihat kitabıdır.⁴⁰ Edip Ahmed Yüknêkî tarafından kaleme alınan eserde; “Edeplerin başı, dili gözetmektir. Düşünerek konuşan adamın sözü, sözün iyisidir. Ağzın ve dilin ziyneti doğru sözdür. Doğru söz, bal ve yalan söz soğan gibidir, soğan yiyip ağzı acılandırma; bal ye. Yalan söz hastalık ve doğru söz şifâ gibidir. Sözü düşünerek söyle, acele etme; sözünü sakla ki, sonra başını saklamayasın.”⁴¹ şeklinde değerlendirmeler bulunmaktadır.

37 Semra Tunç, “Dede Ömer Rûşenî Dîvânı'nda Söz ve Konuşma Âdâbı ile İlgili Hususlar”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no. 10 (Konya, 2001), s. 161-180. Ayrıca bk. Yûsuf Hâs Hâcib, *Kutadgu Bilig, II Çeviri*, hzl: Reşit Rahmeti Arat (Ankara: TTK, 1998), II/23,167; 23,170; 23,171;24,176; 24,181; 24, 183; 26,206; 26,207; 26,210; 31, 274.

38 Mustafa S. Kaçalın, “Dîvânü Lügâti't-Türk”, *DİA*, C: 9, s. 447.

39 Tunç, “Dede Ömer Rûşenî Dîvânı'nda Söz ve Konuşma Âdâbı ile İlgili Hususlar”, s. 161-180. Ayrıca bk.

Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lügati't-Türk Tercümesi*, çev: Besim Atalay, (Ankara: TDK, 1998), I/383; 429; II/20; 150-51; III/20.

40 Tuncer Gülensoy, “Atebetü'l-Hakâyık”, *DİA*, C: 4, s. 50.

41 Tunç, “Dede Ömer Rûşenî Dîvânı'nda Söz ve Konuşma Âdâbı ile İlgili Hususlar”, s. 161-180. Ayrıca bk.

Edip Ahmed b. Mahmud Yüknêkî, *Atebetü'l-Hakâyık*, hzl: Reşit Rahmeti Arat (Ankara: TDK, 1992), 87/130; 87/133;88/155;88/161-63; 95/357-58.

Türk edebiyatının ilk dönem eserlerinde söze dair söylenenler, ana kaynaklardan biri olması sebebiyle Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilenlerle aynı minvaldedir. Bu geleneğin devamı niteliğinde olan Yunus Emre’nin ilahileri de söze dair aynı nasihatleri ihtiva etmektedir. Hakikati ve tevhid akidesini aşkla söyleyen Yunus Emre, sözle ilgili tespitlerin ifadesine gelince, üslubunu, irşad maksadıyla bir tebliğ verme tavrına dönüştürmektedir.

Yunus’un Sözü

Yunus Emre, tasavvufi tecrübesini ilâhilerine samimiyeti ve aşkıyla heyecanla aktarmış, söze olan hakimiyeti, hikmeti dile getirmedeki kabiliyeti ve yormayan üslubuyla sözü mahiyetine uygun kullanmıştır. Şiirlerinde “insan olmanın, kendini bilmenin, Cenâb-ı Hakk’a ulaşmanın şartlarını ve yollarını anlatmıştır. (...) Yunus’un tasavvuf anlayışı Kur’an ve Sünnet’e, kendisinden önce yaşayan mutasavvıfların düşüncelerine ve tecrübelerine dayanır. (...) Yunus hiçbir zaman maddî unsurları amaç edinmemiştir. (...) Onun tarif ettiği insan Hz. Peygamber’in şahsında temsil edilen “insân-ı kâmil”dir (er kişi). Bu insan yaratılış gayesi olan ilâhî ahlâka ulaşmış, üstün özelliklerle donanmıştır. Yunus’a göre ahlâk insana yakışmayan davranışları terk edip ilâhî yaratılıştaki asla (fitrat-ı asliyye) yönelmektir. (...) Kâmil insan aşk ile Allah’a ulaşmış, ilâhî ahlâkla ahlâklanmıştır.”⁴² Öte yandan insanın insan olmasını sağlayan cevher yaratılışındaki aşktır. İnsanın eksiklerini tamamlayan ve onun Hakk’a lâayık bir hayat yaşamasını temin eden aşk, kulun var olma sebebidir.⁴³ Yunus, bütün bu tecrübeleri, ilahilerinde, Türkçenin ifade imkanlarını liyakatli bir biçimde kullanarak dile getirmiştir. Türk dili ile sade, samimî ve edebî gücü yüksek metinler ortaya koyması, bilinçli bir tercihtir. İçinde bulunduğu sosyal ve siyasî ortamı iyi tetkik etmiş, şiiriyle problemlere pratik çözümler sunmuştur. Bu çözümler, ele alınan konuya göre kimi zaman aşkla söylenmiş kimi zaman da nasihat etme üslubu ile dile getirilmiştir. Yunus Emre’nin dil ve ifadeye yönelik anlatımları ve “söz” konusuna ilişkin tespitleri de söz söyleyene, sözü söyleme üslubu hakkında bilgi vermek ve tavsiyelerde bulunmak yönündedir. Özellikle,

Keleci bilen kişünün yüzünü ağ ide bir söz
Sözi bişirüp diyenün işini sag ide bir söz (102/1-7)⁴⁴

42 Mustafa Tatçı, “Yunus Emre”, *DİA*, 43, s. 604-605.

43 Tatçı, “Yunus Emre”, s. 604-605.

44 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divânı* (İstanbul: H Yayınları, 2020). Makale içerisinde kullanılan beyitlerin gazel ve beyit numaraları parantez içerisinde verilmiştir.

beyti ile başlayan meşhur gazeli⁴⁵ bu konuya dair fikirlerinin bir özeti gibidir. Şiir baştan sona sözü ölçülü söylemenin, tartıp biçmenin, aklın süzgecinden geçirmenin, yer ve zamana uygun, bir amaca matuf olarak ifade etmenin önemine dikkat çekmektedir ve nasihatî tutmanın değerine, sözün her şeyi değiştirmeye muktedir bir kuvvet olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle söz, kul ile Cenâb-ı Hak arasındaki ilişkiyi de belirleyen bir unsur olarak zikredilmektedir. Kişi sözü ile vardır. Bu münasebetle bilerek söylenmelidir. Sözünü bilen kendini de bilir. Sadece bu gazel ve ifade ettikleri ele alındığında bile Yunus'un söz söylemeye ilişkin izahları Kur'ân-ı Kerîm'deki terminolojiye uygun olduğunu göstermektedir.

Yunus Emre, aynı zamanda kendi özünü bilmemekle mânâyı idrak edememeyi eşit görmüş, bu durumun anahtarı olarak da yine Kur'ân-ı Kerîm'e işaret etmiştir:

İy kendözini bilmeyen söz ma'nîsin anlamayan
Hak varlığın isterisen uş 'ilm ile Kur'ân'dadur (65/5)

Sözün mânâsını anlayarak Hak varlığını Kur'ân-ı Kerîm'de arayan Yunus, sözün asıl kaynağının da Cenab-ı Hak olduğunu ifade etmektedir:

Diyen ol işiden ol gören ol gösteren ol
Her sözi söyleyen ol sûret cân menzildir (25/2)

Benüm degül bu kelecî varlık senün Yunus necî
Çün dilüme sensin kadîr sensüz lisân depretmeyem (183/9)

İy sözlerün aslın bilen gel di bu söz kandan gelür
Söz aslını anlamayan sanur bu söz benden gelür (42/1)⁴⁶

Sözün sahibi Allah ise muhatabın söze sahip çıkması gerekmektedir. Sırrı ihtiva eden emanet sözler, her yerde söylenip aşîkar edilmemelidir. Sözü anlayan, mânâyı bilen, gönül kulağı ile kibirlenmeden nasihat dinleyen âşîklar ile ancak söz paylaşılmalıdır.⁴⁷ Öte yandan asıl kaynağın Cenâb-ı Hak olması, sözün, O'nunla iletişimi sağlayan belirgin bir unsur olmasını beraberinde getirmektedir. Bu münasebetle sözün ilahî kelâmdan kaynaklandığı ve hakikat ile insan arasındaki

45 Bu şiire yönelik yorum denemeleri için bk Mustafa Güneş, "Yunus Emre'nin Sözü", *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri (06-08 Mayıs 2010)* (Eskişehir, 2011), s. 389; A. Azmi Bilgin, "Yunus'un Sözü", *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*, no. CXIX/819 (Ankara, 2020), s. 30-31; Cahit Kavcar, "Yunus'a Göre Sözün Değeri", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, 7-10 Ekim 1991* (Ankara, 1995), s. 444-446.

46 Bu gazelin tamamı sözün asıl kaynağının Allah olduğu üzerinedir. Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 42. şiir.

47 Ömür Ceylan, "Yunus Vardır Hep Yunus'tan İçeri" Yunus'ta "Söz"ün Derinliği", *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri (06-08 Mayıs 2010)*, (Eskişehir, 2011), s. 100.

yegâne bir bağ olduğu düşünülürse Allah ile irtibatı güçlendiren bir vasıta ve fakat sadece insanın kendine ait bir mülk zannedilip konuşma yeteneğinden kaynaklandığı düşünülürse Allah ile irtibatı zayıflatan bir faktör olduğu önem kazanmaktadır:⁴⁸

Yunus imdi söz yatından söyle sözi gâyetinden
Key sakın o Şeh katından seni irag ide bir söz (102/7)

Sözü bu kadar iyi kullanan bir şairin kapalı anlamlar ihtiva eden ve anlaşılması güç olan şathiye türünde şiirler yazması onun açıkça ifade etmek istemediği mevzuları erbabı olmayanlardan korumak ve gizlemek için başvurduğu bir yöntemdir.⁴⁹ “Çıkdım erik dalına anda yedim üzümü” mısrasıyla başlayan meşhur şathiyesinin son beyitinde bu müphemliğin barındırdığı mânâyı şu şekilde ifade etmektedir:

Yunus bir söz söyledi hiçbir söze benzemez
Erenler meclisinde bürür ma’nî yüzünü⁵⁰

Şathiyelerindeki kapalı anlatım, hakikat sırrının ehil olmayan gönüllere açılmaması ve erbabı dışındakilere ifşa edilmemesi sebebinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı her söz herkese söylenmemeli, sözün değeri düşürülmemelidir:

Bî-çâre Yunus’un altûn sözünü
Câhile söylemen kızıl pûl eyler (95/13)

İlahilerde söze ilişkin bir diğer hususiyet de sosyal hayatı düzenleyici bir unsur olarak ele alınıp dinî ve ahlâkî nasihatleri tebliğ etmede bir araç olarak kullanılmasıdır.⁵¹ Bu mânâda nazmedilen beyitler dinî tasavvufî öğretiyi insanlara ulaştırmak üzere apaçık söylenmiş ve verilen mesaja bir irşad vazifesi yüklenmiştir. Yunus Emre, sözün sahip olduğu gücü bu kez de kapalı bıraktığı sırrı aşikâr etmek için tebliğ ve irşada bir vasıta olsun diye kullanmıştır:

Uş gine geldüm ben bunda sır sözün ‘ıyân eyleyem
Bir söz ile yiri gögi cümlesin hayrân eyleyem (173/1)

Yunus Emre’nin Şiirlerinde “Söz”ün İrşad ve Tebliğ Aracı Olarak Kullanımı

Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen söze dair tasnif ile Yunus Emre’nin söze ilişkin beyitlerinde ifade edilen hususiyetler göz önünde bulundurulduğunda aynı minvalde

48 Ali Günvar, “Yunus İmdi Söz Yatından”, *Sîreti Sûrette Görmek I-II, Çalıştay Tebliğler Kitabı [I-Kurmaca Dünyada Hz. Peygamber’i Yazmak; II-Modern Şiirde Hz. Peygamber’i Söylemek]* (İstanbul, 2018), s. 277.

49 Ceylan, “Yunus Vardır Hep Yunus’tan İçeri” Yunus’ta “Söz”ün Derinliği”, s. 102.

50 İsmail Hakkı Bursavî, Niyâzî-i Mısrî, Şeyhzâde, *Çıkdım Erik Dalına: Yunus Emre’nin Bir Şiirinin Üç Şerhi* (İstanbul: Büyüyenay 2017), s. 12.

51 Ceylan, “Yunus Vardır Hep Yunus’tan İçeri” Yunus’ta “Söz”ün Derinliği”, s. 103.

nasihatlerin nazmedildiği görülmektedir. Başta tebliğ ve irşad faaliyetlerini yürütmeye son derece önemli ve gerekli olan bu nasihatler, yerinde ve usulüne göre uygulandığında söze ihtiyaç duyulan her alanda anlaşmayı sağlayacak mahiyettedir. Herhangi bir konuda, o konuya mahsus kavram ve terimlerle konuşmak yani sözü usulüne uygun söylemek zihin karışıklığını önleyecek; üslubu yumuşak tutup tatlı ve doğru söylemek de gönül katılığını giderecektir. Bu münasebetle, bu bölümde, Yunus Emre'nin "söz"lü beyitleri Kur'ân-ı Kerîm'deki tasnife göre değerlendirilip yorumlanmaya gayret edilecektir.

Kavl-i Hasen ve Kavl-i Tayyib:

Güzel söz söyleme mânâsındaki kavl-i hasen ve hoş söz mânâsındaki kavl-i tayyib, Yunus'un şiirinde tatlı söylemek ibaresiyle karşılık bulmaktadır. Sohbetlerde unutulmamak ve hayırla yâd edilmek isteyen kimselerin, güzel davranışlarda bulunması ve tatlı sözler söylemesi gerektiği belirtilir:

Şîrîn hulklar eylegil tatlu sözler söylegil
Sohbetlerde Yunus'ı hergiz unutmayalar (57/9)

Aynı şekilde sözün mânâsını anlayana bu söz şeker gibi tatlı gelmektedir:

Dost yüzini gördü gözüm erenlere toprak yüzüm
Söz anlayana bu sözüm gerek şekeristân ola (4/3)

Kavl-i Maruf:

Uygun, olumlu ve meşru söz anlamındaki terkip, Yunus Emre'nin bazı beyitlerinde zıddı üzerinde anlatılmıştır. Sözü uygun ve meşru söylemenin kıymetine ilişkin vurgu kötü sözün değersizliği ifade edilerek nazmedilmiştir:

Münkir sözünü bilmez sözi ileri varmaz
Neye teşbih idersin anlanmaz düşe benzer (66/8)

Bir kişinin yatlı sözün varuban kimseye dime
Biz uludan işitmişüz hınzırdan girüdür gammâz (109/5)

Kimi zaman Yunus, sözü hikmetin yolu şeklinde vasıflandırarak veya aşkla söylenip aşktan geldiğini vurgulayarak ona meşruiyet kazandırmıştır:

Sûret söz kanda buldı kanda sözi iş oldı
Sûrete kendü geldi dil hikmetün yoludur (25/3)

Yırde vü gökde ışkıla ışkdan gelür bu söz dile
Bîçâre Yunus ne bile ne kara okıdı ne ak (130/9)

Kimi zaman da "sözün hası" ibaresini kullanarak olumlu ve uygun sözün benlik davası gütmeyenler tarafından söylenebileceğini ifade etmiştir:

Geç benlik da'vâsından söyle sözün hâsından
Ol Allah korkusundan benzi anun sarı gerek (142/2)

Kavl-i Sedîd:

İslam toplumunun en temel ahlâkî değerlerinden biri olan doğru sözlü olmak hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de hadislerde sıkça vurgulanmaktadır. Yunus Emre de şiirlerinde sözü güzel söylenmenin yanı sıra işitilen sözü, olduğu gibi dosdoğru söylemenin, yalana bulaştırmamanın önemi üzerinde durmaktadır:

Söyledüğün kelecîyi işitdiğün gibi söyle
Kendözünden zîreklenüp birkaç söz dahı katmagıl (159/6)

Ayrıca yalancılık ve gammazlığı ağır suçlardan biri sayarak böyle davrananların ahirette yerinin dar olacağını söyleyip ikaz etmektedir:

İy dostını düşmân dutan gaybet yalan söz söyleme
Bunda gammâzlık eyleyen anda yiri tar olsun (63/2)

Ma'nî berâtın aldık uş gine elümüze
Hak sözi viribidi pâdişâh dilümüze (319/1)

Mânâyı idrak edip Hak sözü dile getirdiğini ifade eden Yunus Emre, beyitteki Hak sözi tabiri ile hem sözünün doğru olduğuna hem de sözünün Cenab-ı Hak'tan geldiğine işaret etmektedir.

Allah'ı tahkikî olarak bilen kimsenin en önemli hususiyeti her gönülde hazır olmasıdır. Kimsenin gönlünü kırmadığı için bütün gönüllerde onun sevgisi bulunmaktadır. Bu kimseler kendilerini tam olarak Allah'a teslim ettikleri için asla nefeslerini boşuna tüketmezler ve dedikodu yapmazlar:⁵²

'Âriflerden nişân budur her gönülde hâzır ola
Kendüyi teslim eyleye sözde kıl ü kâl olmaya (5/4)

Cenab-ı Hak insanlara doğru söylemeyi emrettiği için insanın sözü doğru olmalıdır. Aksi halde bugün bu dünyada yalan söyleyen yarın ahirette utanacaktır:

Kuli'l-hak didi Çalab sözi toğrı desene
Bugün yalan söyleyen erte utanasıdur (29/3)

Yunus sözünü o kadar inandırıcı söyler ki münkir bile inkar edecek, yalanlayacak bir şey bulamaz. Fakat bu münkir ömrünü zulmette geçirdiği, iman nuruyla nurlanmadığı için marifet yoksunudur. Yani sözün doğru olduğunu anlar ama mânâsına eremez:

52 A. Azmi Bilgin, "Yunus Emre'de Sözün Gücü", *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı*, (İstanbul, 2019), s. 221.

Yunus sözinde yalan görmedi münkir olan
Ömrin zulmete salan ma'rifet yohsulıdır (25/7)

Kavl-i Leyyin:

Yunus Emre'nin beyitlerinde bir taraftan sözün davranışı etkileyen gücüne vurgu yapılırken diğer taraftan bu etkinin olumlu yönde olması için gayret sarf edilmektedir. Sözün yumuşak ve tatlı bir üslup ile söylenmesinin karşıda bırakacağı tesire işaret edilmektedir:

Söz var kılır gönüli şâd söz var kılır bilişi yad
Eger horluk eger izzet her kişiye sözden gelür (42/2)

Mânâya ermiş olan müminin gönlü Cenab-ı Hakk'ın tahtıdır. Böyle bir gönlün tavrı da yumuşaktır, oradan söylenen sözü de yumuşaktır. İçeride ne varsa dışarıya o aksetmektedir. Gönlü taş gibi olanın sözü ne kadar yumuşak olursa olsun içerde zehir piştiğinden yani hakikatten bîhaber olduğundan dışarı ağı dökülmektedir:

Taş gönülde ne biter dilinde agu düter
Niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer (66/2)

Yunus Emre bazı beyitlerinde de sözü tevhid akidesini ifade edebilmek ve muhababına tesir edebilmek için yumuşatmıştır:

Birlik diyen katında hîç sen ben demek hîç yok durur
Yunus dilin sen yumşatdun bu tevhîdi eyitmeye (323/9)

Aynı şekilde ölümün var olduğu hatırlatılarak üslubun yumuşatılması icap ettiği ve sözün zalimce söylenmemesi gerektiği ifade edilmektedir:

Yunus sözi 'âlimden zinhâr olman zâlimden
Korka durun ölümünden cümle togan ölmüşdür (76/5)

Kavl-i Belîğ:

Tesirli ve dokunaklı söz mânâsındaki kavli-i belîğ, Yunus Emre'nin şiirlerinde sözün sahip olduğu kuvvet ile ölçülmektedir. Söz ihtiva ettiği mânâ ve ifade ediliş üslubuyla savaşı başlatıp barışı getirebilmektedir. Kıymetliyi kıymetten düşürüp kıymetsize kıymet verdirebilmektedir. Bu münasebetle Yunus Emre'de sözü söyleyen kadar dinleyen yani mânâyı kavrayabilen de önemli bir unsur olarak bulunmaktadır. Zira söylenen sözün karşıda tesir etmesi ancak sözü işitenin miktarı kadar olabilmektedir. Bu bakımdan cahile söz söylemek, sözü pul eylemektir. Çünkü söz cahile tesir etmemekte, mânâ kıymetini kaybetmektedir:

Bî-çâre Yunus'un altûn sözünü
Câhile söylemen kızıl pûl eyler (95/13)

Aynı şekilde mânâ cevherini taşımayı bilmeyen gönüllerin sözün kıymetini de bilemeyeceği vurgulanmaktadır. Ne kadar tesirli ve dokunaklı söylenirse söylensin nasibi yok ise kıymeti bilinmeyecektir:

Gevhersüz gönüllere yüz bin söz eydürisen
Hak'dan nasib olmasa nasib olası degül (158/3)

Başka bir beyitte sözü ulu orta söylemek, bir bakıma emanete sahip çıkamamak anlamına gelmektedir. Zira varlığın sebebi olan aşkın haberini, her mecliste anlatmak uygun düşmemektedir:

Emânetdür sakıngıl ışk haberini zinhâr
Oturup degme yirde söyleme ışkun sözün (254/6)

Diğer taraftan sözü söyleyenin de dinleyenin de sessizlik olduğu, bir başka deyişle fena bulduğu yani tesir derecesinin çok yüksek olduğu bir merteye vardır ki orada dilsiz söylemekte, kulaksız işitmekte ve söz câna ulaşmaktadır:

Dilsüzler haberini kulaksuz dinleyesi
Dilsüz kulaksuz sözün cân gerek anlayası (382/1)

Aynı şekilde müminler arasındaki irtibatın ortak bir sırta sahip olmaktan kaynaklandığını, kendi diliyle müminin müminin aynası olduğunu ifade eden Yunus Emre sözün tesirli olabilmesi için her şeyden önce dert sahibi olunması gerektiğini belirtmektedir. Dert sahibi olmak, hakikatin mânâsının yani onu ifade eden sözün kıymetini bilerek aramaktır:

Dertsüzlere benüm sözüm benzer kaya yankusına
Hâldaş bilür hâlâdaşınun gönlindeki şol râzını (359/7)

Kavl-i Meysur:

Kavl-i meysur kolaylaştırıcı söz demektir. Sözü kolayından söylemek, az ve öz söylemek, zihni ve gönlü yormadan mânâyı ifade etmek, edebî tabirle, aslında Yunus Emre'nin bütün üslubuna hakim olan "sehl-i mümteni" ile sözü söylemektir. Kolaylaştırıcı söz diğer taraftan, eğer mânâ ile kastedilen herhangi bir fiil ise onun da kolay ifa edilebilir olması gerektiği anlamındadır. Fakat söz konusu olan Yunus Emre'nin hakikati ifade etmek üzere nazmettiği beyitler olunca yani mânâ soyut bir hal alınca kavl-i meysûr mânâyı dolandırmadan, açık, sade ve anlaşılır bir şekilde ifade etmek anlamında değerlendirilmiştir:

Bu gönüller pâsını yuyuban gidermege
Şol sözi söylegil kim sözün hulâsasıdur (29/2)

İlahî aşkla dolan gönlünü yatıştırılamayan ve coşkunun haline dayanamayan Yunus, sözlerinin iradesinin dışında dilinden dökülüverdiğini ifade ettikten sonra

bu sözlerin kıymeti ve üslubu sebebiyle âlemlere destan olacağını, dilden dile dolaşip her yerde okunacağını ve nesilden nesile aktarılacağını ifade etmektedir:

Işka döyemedi özüm gensüzün açıldı râzum
Yunus senün işbu sözün 'âlemlere destân ola (4/8)

Sözün dillere destan olması bir yönüyle sade, akıcı ve kolay öğrenilebilir olması anlamındadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan tasnif ile Yunus Emre'nin söz ile ilgili beyitleri arasında kurulmaya çalışılan bu irtibat doğrudan şairin beyitlerinde de zikredilmektedir. Şiirlerinde kullandığı dil ve üsluba Kur'ân ve hadisin kaynaklık ettiği açıkça ifade edilmektedir:

Yunus'un sözi şi'irden ammâ aslı(dur) kitâbdan
Hadîsile dinene key (bilgil) sâdık olmak gerek (137/9)

Öte yandan sözünü halk için söylediğini özellikle belirtmesi ve söylediği her şeye Kur'ân-ı Kerîm'i kaynak göstermesi özelde "söz"lü beyitlerini genelde ise bütün ilahilerini insanlara hakikati tebliğ etmek ve onları tevhid akidesi etrafında toplamaya çalışarak irşad etmek üzere söylediğini düşündürmektedir:

Halk içindür bu dil sözi gönüldedür dostun râzı
Gönül dosta söylediği ne dir ise Kur'ân'ımış (121/3)

Yunus Emre'nin tamamı tevhid ve irşad açısından değerlendirilebilecek olan ve "söz" konusunda tam bir manifesto hükmünde bulunan "söz" redifli şiiri, yek-ahenk bir gazel olması sebebiyle ayrıca ele alınmıştır. Muhtevasının hemen tamamı Kur'an-ı Kerîm'de zikredilen tasnifle örtüşmekte olan gazel, sıradan bir sohbetin kaidelerine yönelik tespitlere işaret eden bir anlam dünyası içerisinde değerlendirilebileceği gibi belli bir ilmî alana dair yapılacak tespitlerin sadece kendi terminolojisine ait kavram ve terimlerle ifade edilirse açık ve anlaşılır olacağı şeklinde de yorumlanabilir. Ayrıca hakikati dile getirmedeki üslubun kaideleri de bu gazelin tespitleriyle belirlenebilir. Bu üç yorum gazelin tamamına uygulandığında söze ilişkin bütün değerlendirmeler birbiriyle örtüşmektedir.

Söz, gerek günlük konuşma esnasında gerek ilmî bir konunun tartışılmasında gerekse tevhid akidesinin ve hakikatin izah edilmesinde kişinin yüzünü ağartması, işlerin yolunda gidebilmesi ve hayat düzeni için bilerek, üzerinde düşünülerek ve olgunlaştırılarak söylenmelidir:

Keleci bilen kişünün yüzünü ağ ide bir söz
Sözi bişirüp diyenün işini sag ide bir söz (102/1)

Günlük konuşma, ilmî tartışma veya hakikati izah etme esnasında kullanılan sözlerin tesiri o kadar yüksektir ki bir savaşı başlatıp sona erdirebileceği veya zehirli bir aşın bala dönüşebileceği şeklinde kuvvetli benzetmeler kullanılarak ifade edilmiştir:

Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı
Söz ola agulu aşı balıla yağ ide bir söz (102/2)

Neyi kastettiği ve hangi ortamda söylendiğine bakılmaksızın sohbete zararı dokunacak olan gereksiz söz ayıklanmalıdır. Akıllıca ve sakince söylenmeli, acele edilmemeli ve çocukça ifadelere yer verilmemelidir:

Kelecilerün bişürgil yaramazını şeşürgil
Sözün usla düşürgil dimegil çağada bir söz (102/3)

Düşünerek söylenen söz insanın her şartta yüzünü ağarttığı gibi mücevher kıymetindeki tatlı sohbetler, ilmî tespitler veya hakikatin mânâsı ehil olmayan dillerde kara toprak gibi olmakta ve değerini kaybetmektedir:

Gel ahî iy şehriyâri sözüümüzi dinle bâri
Hezâr gevher ü dînârı kara toprak ide bir söz (102/4)

Kişi bile söz demini dimeye sözün kemini
Bu cihân Cehennem 'ini sekiz uçmag ide bir söz (102/5)

Kişi, sözü, yerinde söylemeyi bildiği gibi zamanında söylemeyi de bilmelidir ve kötü söz söylememelidir. Zira bir söz, bu cihan cehennemini cennete çevirecek kadar tesirlidir.

Beytte yerinde ve zamanında söylenen sözün hem kıymeti hem de kudreti üzerinde durulmaktadır. Cennet ve cehennem benzetmeleri sözün kudretinin sebep olabileceği olumsuz etkilerle vesile olabileceği olumlu etkilerin işaret edilmesi bakımından önemlidir.

Yerinde ve zamanında söylenen bir sözün kudreti günlük sohbet esnasında da ilmî bir konu söz konusu olduğunda da hakikatin ifade edilmesi hususunda da malumdur. Faydalı ve yapıcı bir söz, insanın mutlu olmasını sağlamakta, ilmî mânâda zihnine açıklık getirmekte veya hakikat yolunda önündeki bir engelin kalkmasına bir imtihanın geçilmesine vesile olabilmektedir.

Yüri yüri yolunıla gâfil olma bilünile
Key sakın key dilünile cânına dâg ide bir söz (102/6)

Tutulan ilmî veya tasavvufî bir yolda sebat edilerek, sabredilerek ve sükunetle gidilmesi gerekmektedir. Aynı sabır ve sükunet insanın söz söyleme üslubuna da

aksetmeli; düşünmeden, aceleyle konuşup akla ilk gelen söylenmemelidir. Yukarıda zikredilen üç farklı yorum bu beyit için de geçerlidir.

Yunus imdi söz yatından söyle sözi gâyetinden
Key sakın o şeh katından seni irag ide bir söz (102/1-7)

Son beyitte Yunus kendisine seslenerek bu zamana kadar söze ilişkin söylediği bütün kaidelerin hülasasını “sözü usulüne göre söyle” diyerek ifade etmektedir. Zira usulüne uygun söylenmeyen söz Kur’ân’a ve sünnete uygun söylenmeyen söz demektir. Sözü bu usule uygun söylememek de kişiyi dost meclisinde dostundan, ilim meclisinde hocasından hakikat yolunda da Allah katından uzaklaştırmaktadır. Bir başka deyişle hem günlük sohbetlerde hem de ilmî sohbetlerde Kur’ân ve sünnetten ayrılmamak gerekmektedir. Hakikat dilinin temeli ise zaten Kur’ân ve sünnettir.

Sonuç

XIV. yüzyılda gerek açık ve sade dili gerek üslubu ile tasavvuf düşüncesinin Anadolu halkı arasında yayılmasında önemli bir etki alanına sahip olan Yunus Emre, şiirlerinde “söz”ü kimi zaman hakikatin izahı için kimi zaman da bir tebliğ ve irşad aracı olarak tavsiye üslubuyla kullanmıştır. Söz ile hakikat sırrı dile getirilecekse örtülmeli sadece ehli anlayacak şekilde dile getirilmelidir. Fakat bu sırta ulaşma yolu izah edilecekse açık, sade, anlaşılır, az ve öz söylenmesi gerekmektedir. Kişinin eğitimi için ilk önce dil, söz eğitilmeli, günlük dilde öğrenilen ve uygulanan konuşma âdâbı ve üslubu aklî ilimlerin tahsiline de naklî ilimlerin tecrübesine de uygulanabilmelidir.

Yunus, sözün kaynağının Cenâb-ı Hak olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’in tayin ettiği söz söyleme ölçüleri her durumda geçerli olan kaidelerdir. Bu münasebetle özellikle nasihat muhtevalı, söz söyleme âdâbının anlatıldığı söz beyitleri Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan tasnif ile örtüşmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de konuşma üslubu üzerinden yerleştirilmeye çalışılan tebliğ ve irşad metodu Yunus Emre’de söz söyleme üslubu üzerinden beyitlerde yer almaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

- Bilgin, A. Azmi. "Yunus Emre'de Sözün Gücü." *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı*. (İstanbul, 2019), s. 215-224.
- Bilgin, A. Azmi. "Yunus'un Sözü." *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. CXIX/819 (Ankara, 2020). s. 30-34.
- Boynukalın, Mehmet. "Tebliğ." *DİA*. C: 40 (İstanbul, 2011), s. 218-219.
- Ceylan, Ömür. "Yunus Vardır Hep Yunus'tan İçeri" Yunus'ta "Söz"ün Derinliği." *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri (06-08 Mayıs 2010)*. (Eskişehir, 2011), s. 97-105.
- Çakan, İsmail Lütfi. "Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur'an-ı Kerim'de Söz Çeşitleri." *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*. no. I (Ankara, 1995): s. 249-256.
- Edip Ahmed b. Mahmud Yükneki. *Atebetü'l-Hakâyık*. hzl: Reşit Rahmeti Arat. Ankara: TDK, 1992.
- Görmez, Mehmet. "Kur'an-ı Kerim'in Işığında Söz ve Davranış Estetiği." *Diyanet: Aylık Dergi*. no. 189 (Ankara 2006): s. 5-8.
- Gülensoy, Tuncer. "Atebetü'l-Hakâyık." *DİA*. C: 4 (İstanbul, 1991), s. 50.
- Güneş, Mustafa. "Yunus Emre'nin Sözü." *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri (06-08 Mayıs 2010)*. (Eskişehir, 2011), s. 383-406.
- Günvar, Ali. "Yunus İmdi Söz Yatından." *Sireti Sûrette Görmek I-II, Çalıştay Tebliğler Kitabı [I-Kurmaca Dünyada Hz. Peygamber'i Yazmak; II-Modern Şiirde Hz. Peygamber'i Söylemek]*. (İstanbul, 2018), s. 277-283.
- Hacımüftüoğlu, Esra. "Kur'an-ı Kerim'de Mü'minlerin Ağız ve Söz Disiplini." *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. no. 42 (Erzurum, 2014), s. 209-243.
- İsmail Hakkı Burselî, Niyâzî-i Mısrî, Şeyhzâde. *Çıkdım Erik Dalına: Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Üç Şerhi*. İstanbul: Büyüyenay, 2017.
- Kaçalın, Mustafa S.. "Dîvânü Lügâti't-Türk." *DİA*. C: 9 (İstanbul, 1994), s. 446-449.
- Kaşgarlı Mahmud. *Dîvânü Lügati't-Türk Tercümesi*. çev: Besim Atalay. Ankara: TDK, 1998, C: I-III.
- Kavcar, Cahit. "Yunus'a Göre Sözün Değeri." *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, 7-10 Ekim 1991*. (Ankara, 1995), s. 443-452.
- Koç, Ahmet. "Dînî İletişim Bağlamında Kur'an'da 'Kavl' (Söz) Çeşitleri." *Diyanet: İlmî Dergi*. no. 44 (4) (Ankara 2008), s. 29-50.
- Komisyon. "Kutadgu Bilig." *DİA*. C: 26 (Ankara, 2002), s. 478-480.
- Kubbealtı Lugatı. "Söz", Erişim: 26.08.2021. <http://lugatim.com/s/s%C3%B6z>
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *en-Nübüvve ve'l-enbiyâ*. Dîmeşk: Mektebetü'l-Gazâlî, 1405/1985.
- Soysaldı, Mehmet. "Kur'an'da Tebliğ Yöntemleri ile İlgili Kavramların Analizi." *Diyanet: İlmî Dergi*. no. 39 (3) (Ankara 2003), s. 43-64.
- Tatçı, Mustafa. "Yunus Emre." *DİA*. C: 43 (İstanbul, 2013), s. 600-606.
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Dîvânı*. İstanbul: H Yayınları, 2020.
- Topaloğlu, Bekir. "İrşad." *DİA*. C: 22 (Ankara, 2020), s. 454-455.
- Tunç, Semra. "Dede Ömer Rûşenî Dîvânı'nda Söz ve Konuşma Âdâbı ile İlgili Hususlar." *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (Konya, 2001). 10, s. 161-180.
- Uğur, Mücteba. "Kur'an-ı Kerim ve Hadîslerde Hz. Peygamber'e Hitap Şekilleri." *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*. no. 13 (2) (Ankara ty.): s. 67-74.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Kur'an (Edebiyat)." *DİA*. C: 24 (Ankara, 2002), s. 414-417.
- Yûsuf Hâs Hâcib. *Kutadgu Bilig, II Çeviri*. hzl: Reşit Rahmeti Arat. Ankara: TTK, 1998.

